

Feminisme i middelalderen

//

//]]]]> //]]>

BOKESSAY: Christine de Pisans *Boken om damenes by* fra 1405 regnes for å være et pionérarbeid innen vestlig feminisme. Men er det slik at enhver kvinne som har oppnådd å skape seg en plass i historien automatisk bør betraktes som feminist? Eller rettere sagt: Fantes det egentlig feminisme på 1400-tallet?

Av Else Marie Lingaas

Christine de Pisan (1364-1430) var en av ytterst få kvinner som i middelalderen klarte å skape seg en posisjon som selvstendig og selvforsørgende forfatter, dikter og filosof. Hennes hovedverk, *Boken om damenes by* (*Le livre de la cité des dames*), foreligger nå for første gang på norsk i Jan W. Dietrichsons oversettelse. I dette verket tilbyr Christine et alternativt syn på historien der kvinners bidrag blir fullt ut anerkjent. Slik er boken en erindringskatalog over kvinners prisverdige gjerninger som henvender seg til kvinnelige lesere. Og det er kanskje særlig som en del av tradisjonen nettopp for litterære kataloger at Christines originale kvinnehistoriske bidrag gjør seg mest gjeldende.

//

//]]]]> //]]>

I sin behandling av kvinnesynet og kvinners plass i samfunnslivet virker Christine de Pisans bok aktuell også i dag, og det er ikke så vanskelig å forstå at den ofte hentes frem som eksempel på at feminismen i den vestlige verden har en lang historie. Man kan for eksempel sammenligne Christines bok med Virginia Woolfs *A Room of One's Own* og finne likhetstrekk i situasjon og synspunkter, slik litteraturviteren Sharon L. Jansen gjør,¹ noe som indikerer at det finnes en kontinuitet i kvinners erfaringer fra 1400-tallet frem til midten av 1900-tallet. Noen, som Sheila Delany, har riktignok kritisert det konservative i teksten når den presenterer eksempler som nesten utelukkende er aristokratiske, og som derfor bryter med en moderne forventning om en demokratisk tilnærming.² Andre, som Maureen Quilligan, har trukket parallellene mye lenger og fremhever boken for dens evne til å foregripe moderne feministisk kritikk av Freuds teorier om ødipuskomplekset og kvinnelig seksualitet.³

Et problem med alle disse tre tilnærmingene er imidlertid at de baserer seg på forskernes egne, moderne kriterier, og unnlater å studere teksten på dens egne premisser i en middelalderkontekst. Det er nemlig flere trekk ved boken – som fremhevelsen av dyd og moral, religionens plass og synet på ekteskapet – som ikke passer så godt med moderne feminisme, slik den har utviklet seg fra midten av 1700-tallet frem til i dag. Det kan derfor være gode grunner til å lese verket i en mer kontekstnær sammenheng fremfor å tegne opp de lange historiske linjene. Ikke minst kan det være fordelaktig med en viss refleksjon rundt bruken av moderne begreper som feminisme og feministisk når vi nærmer oss en 600 år gammel tekst.

En driftig dame

Det er mange trekk ved Christine de Pisans liv og forfatterskap som bidrar til at hun fremstår som en usedvanlig kvinneskikkelse for sin tid. Hun ble født i Venezia, men flyttet fire år gammel til Paris der faren, som var lege og astrolog, ble tilknyttet hoffet til kong Karl V. Hun ble giftet bort til den kongelige sekretæren Étienne de Castel da hun var femten, men etter ti års lykkelig ekteskap døde

mannen i en av tidens mange epidemier. Som ung enke med tre barn å forsørge måtte Christine skaffe seg en levevei i en tid der handlingsrommet for kvinner var lite utover nettopp ekteskap eller klosterliv.

Christine, som hadde fått opplæring i både italiensk, fransk og latin, ønsket å skrive, og ved hjelp av sine gode forbindelser ved hoffet, klarte hun å forsørge seg selv og barna som forfatter. Hun studerte historie, antikk filosofi, latin, kristen litteratur og skjønnlitteratur. I løpet av de neste 20 årene skrev Christine en imponerende mengde verk. Hennes produksjon spenner fra dikt, biografier, opplæringsmanualer, avhandlinger om krigs- og militærkunst, skrifter om politikk og godt styresett til filosofiske refleksjoner over lykkens ustadighet og menneskelivets «fengsel». Hun skrev også den eneste samtidsskildringen av Jeanne d'Arcs seier ved Orléans i 1429. Men det verket hun er mest kjent for, er altså *Boken om damenes by*.

Verkene hennes ga henne et internasjonalt omdømme, og hun ble invitert både til Henrik IV.s hoff i England og til Gian Galeazzo Viscontis fyrstehoff i Milano, selv om hun valgte å forbli i Frankrike. Bøkene hennes ble lest av mektige menn, og tidens mektigste kvinner eide vakre manuskripter av både *Boken om damenes by* og oppfølgeren *Boken om de tre dyder*. Christines bok ble svært populær blant hennes samtidige, og hadde mange lesere helt frem til godt inn på 1500-tallet. Boken ble oversatt til flamsk i 1475 og til engelsk i 1521.

Debatten om kvinnene

Bakgrunnen for *Boken om damenes by* er det som gjerne kalles *querelle des femmes*, «debatten om kvinnene», som var et livlig bokslag mellom prominente akademikere og embetsmenn ved det franske hoffet. Rundt år 1400 sirkulerte et skrift som roste det populære, men også svært kvinnefiendtlige middelalderdiktet *Roseromanen* (*Roman de la Rose*) i Paris. Christines forsvar for kvinnene var nettopp *Boken om damenes by*, som hun forærte dronningen av Frankrike som illustrert manuskript.⁴ Hovedpersonen i Christines verk blir provosert av en bok av dikteren Matheolus – en av mange som kritiserte kvinner og mente at de var fordervede og onde. Jean de Meun, som skrev annen del av *Roseromanen*, tilhørte også denne kvinnefiendtlige kretsen.

//]]]]> //]]>

Matheolus' *Klager* var et særlig giftig eksempel på religiøst forankret kvinneforakt, en sjanger som var ment å skulle avskrekke kirkens menn fra tanken på ekteskap ved å gjengi fortellinger der kvinner fremstilles som farlige og onde. I teksten klager Matheolus over sin kjeftesmelle av en kone, som aldri lar ham være i fred, og som med sin kakling kan overdøve selv kirkeklokkene. Han fortsetter i samme polemiske stil, og beskriver alle kvinner som kranglete, slue, late (selv om de alltid er klare til å gjøre ugagn) og med mye sterkere seksualdrift enn menn. Kvinner har alltid brukt sin seksualitet til å narre og forvirre store menn, som for eksempel Aristoteles og kong Salomon, og det var kvinnen som førte det onde inn i verden gjennom syndefallet. Hennes sjel kan aldri bli frelst, og det er først ved oppstandelsen mannen igjen vil bli fullkommen fordi han da får tilbake den delen av ribbenet som kvinnen ble skapt av. Kvinnen vil dermed opphøre å eksistere. Derfor er det heller ingen grunn til å anstrenge seg for kvinners mulighet til frelse.⁵

Mens slike tekster argumenterer for at kvinner er onde og syndige, tar Christine fatt på oppgaven med å omskrive diskursen om den monstrøse feminiteten.⁶ Christine kritiserer slike generelle, negative påstander om kvinners egenskaper og setter seg fore å tilbakevise dem. Hun argumenterer mot at kvinner er lettsindige, upålitelige, svake eller uegnede for studier, vitenskap, politikk eller lederskap. Dette gjør hun ved å hente frem en rekke eksempler på kvinner som har utmerket seg intellektuelt, kunstnerisk, politisk eller vitenskapelig.

Argumentasjonen og diskusjonen i boken virker overraskende moderne, noe som kanskje er den viktigste grunnen til at boken trekkes frem som et tidlig feministisk skrift. Her er det snakk om kvinners bidrag til sivilisasjonen, at kvinner både har kunnskap og klokskap til å kunne styre i det politiske liv og være kreative og innovative i forhold til oppfinnelser og forbedringer av praktisk og vitenskapelig art.

Boken er en samling historier som holdes sammen av en rammefortelling, etter mønster fra Giovanni Boccaccios *Dekameronen* (ca 1350) og Geoffrey Chaucers *Canterbury Tales* (ca 1395). Samtidig er den også en kvinnehistorie om mektige gudinner, store kvinnelige diktere og oppfinnere, innflytelsesrike dronninger og regenter, kristne helgener og martyrer, samt kvinner i sterke posisjoner i Christines egen samtid.

Kampen mot kvinneforakten

Boken åpner med at jeg-personen, Christine, sitter i sitt arbeidsrom og begynner å lese Matheolus' *Klager*. Underveis i lesningen blir hovedpersonen nedstemt, for boken får henne til å spørre seg om hvorfor så mange filosofer, diktere og moralister har kommet frem til at kvinnen i bunn og grunn er ond og syndig. Refleksjonene ender med at Christine bøyer hodet i skam og

beklager at Gud har latt henne komme til verden i en kvinnes kropp.

Med ett blir hun oppmerksom på et lys i rommet, og oppdager at det står tre opplyste kvinner med kroner på hodet foran henne. Den første tar mildt bebreidende til orde for å nyansere konklusjonen om kvinnenens lastefullhet, og viser at ikke bare er filosofene uenige om mange spørsmål, de tar også ofte feil. Menn som har angrepet kvinner har enten gjort det på grunn av uvitenhet, egen umoral, egen legemlige svakhet, av sjalusi, fordi de elsker å snakke stygt om andre mennesker eller fordi de vil vise hvor mye de har lest og bare gjentar synspunkter fra andre.

De tre kvinnene er kommet for å be Christine «bygge en by der bare berømte damer med et godt rykte skal få bo»⁷. En «dame» i denne sammenheng betegner en kvinne som utmerker seg i klokskap, ansvarsfølelse, trofasthet og rettskaffenhet, det vil si gjennom dyder, heller enn ved høy byrd.

//

//]]]]> //]]>

Den første skikkelsen er Fornuft (*la Raison*), som vil gi henne sterk og seig mørtel til å lage en solid grunnmur og bygge murene høye rundt byen. Den neste skikkelsen er Rettskaffenhet (*la Droiture*), som i hånden holder en linjal som skiller «godt fra ondt og rett fra urett»⁸. Hun vil hjelpe Christine med å reise store bygg, måle og tegne slott, hus, gater og torg. Den siste av de tre kvinnene er Rettferdighet (*la Justice*), som holder et beger av gull som hun bruker til å gi enhver det som tilkommer ham. Hennes oppgave er å hjelpe Christine med å ferdigstille byggearbeidet: Hun vil legge gulltak på tårnene, fyrsteboligene og offentlige bygninger, befolke byen med fornemme damer og ta med en mektig dronning som skal styre byen.

Det er intelligensens hakke Christine skal bruke, og med den graver hun dypt i jorden for å legge grunnmuren for byen gjennom å stille en rekke spørsmål til Fornuft. Christine starter med å spørre om hvordan Ovid, som regnes for å være en dikterfyrste på linje med Vergil, kunne si så mye stygt om kvinner i sine dikt, for eksempel i *Kunsten å elske (Ars amatoria)* og i *Kjærlighetskuren (Remedia amoris)*. Fornuft forteller at Ovid levde et tomt og utsvevende liv, og til gjengjeld opplevde tap av både anseelse, eiendom og lemmer. Han ble landsforvist for sine utskeielser og til slutt straffet med kastrering for sin umoralske oppførsel. Siden han selv ikke lenger kunne oppleve kjedelige gleder, kritiserte han kvinner for å få andre menn til å føle avsky for dem.

Slik samtaler Christine og Fornuft om en lang rekke filosofer og diktere som har kritisert kvinner, før de kommer inn på kvinner som har utmerket seg med sin intelligens, oppfinnsomhet og klokskap – både i samtiden, fortiden og mytologien. Samtalen er ment å underbygge Fornufts påstand om at Gud aldri har fordømt eller fordømmer kvinner mer enn menn. Med gjennomgangen av disse kvinnene, som inkluderer blant annet keiserinne Nikaula av Etiopia (bedre kjent som dronningen av Saba), amasonene, dronning Fredegunde av Frankrike, Sapfo, Medea, Kirke og Dido, er murene rundt damenes by ferdige.

Byen bygges og befolkes

I del to av boken er det Rettskaffenhet som er Christines hjelper, og nå er det bygningene i byen som skal bygges ved hjelp av Christines penn og blekk. Byggesteinene er kvinner med profetiske gaver, som de ti sibyllene, og døtre med en spesielt sterk kjærlighet til sine foreldre. Deretter er tiden inne for å finne frem til kvinnene som skal få bo i byen, og som kjennetegnes ved sin edelhet og sitt mot.

De aktuelle kandidatene presenteres, samtidig som Christine og Rettskaffenhet gjendriver flere påstander fra kritiske menns sider, som at kvinner gjør det ekteskapelig liv vanskelig å holde ut, at kvinner ikke kan holde på hemmeligheter, at få kvinner er kyske og at kvinner er svært omskiftelige. Sammen legger de dessuten frem bevis på at kvinner, til tross for mange menns påstander, både er trofaste i kjærlighet, ikke tiltrekker menn gjennom koketteri, bør elskes for sine dyder og ikke for sin sjarmer, og er sjenerøse.

Blant kvinnene som omtales her og som utgjør innbyggerne i byen finner vi Sokrates' kone

Xantippe, Caesars datter Julia og andre edle romerinner, Sara, Rebekka og Rut fra Det gamle testamentet – samt en rekke andre kvinner kjennetegnet ved sitt mot og sin moral. Byens innbyggere består til slutt av kvinner fra alle samfunnslag, tidsaldere og livsfaser.

I den tredje delen av boken er det Rettferdighet som leder Christine i det som er selve ferdigstillelsen av byen. Rettferdighet introduserer dronningen over alle kvinner, selveste jomfru Maria, som ydmykt sier seg villig til å bo i byen og regjere over dens innbyggere. Som selskapsdamer bringer Maria med seg alle kvinnelige helgener og salige jomfruer, og det er disse kvinnelige martyrenes fortellinger som utgjør denne siste delen av boken. Det nest siste kapittelet er viet til de kvinnene som sto til tjeneste for og ga mat og husrom til apostlene og andre helgener. Dermed er byen bygget og fullført.

Byen skal være et tilfluktssted for anstendige kvinner, men også en skanse for å forsvare seg mot angrep og mistillit. Christine avslutter med å oppfordre kvinnene til å leve med så høy moral at mennenes kritikk og bakvaskelser tilintetgjøres.

LES OGSÅ: [Glemte pionérer](#) • [Giovanni og damene](#)

Maktens kvinner

Et påfallende trekk ved Christines eksempelsamling er at ikke alle de eksemplariske damene har et utelukkende positivt og moralsk høyverdig ettermæle. Noen av dem er faktisk temmelig beryktede og har gått inn i historien som eksempler til skrekk og advarsel.

Dronning Fredegunde (død 597 e.Kr.) er best kjent for sin blodtørstighet og for å ha myrdet de som sto i veien for henne i kampen om makten, noe som inkluderte et mordforsøk på hennes egen datter. I folkloristikken regnes Fredegunde som et mulig forbilde for den onde stemoren i eventyret om Askepott. Christine gjør da også en liten innrømmelse i beskrivelsen av henne: «Skjønt hun var grusommere enn det som var vanlig blant kvinner, styrte denne damen med stor klokskap kongedømmet Frankrike etter mannens død, og det i et øyeblikk da det var i stor fare for å gå under.»⁹ Det er altså hennes evner som regjeringsoverhode som plasserer henne på listen over beundringsverdige kvinner.

Noe av det samme gjelder to andre navn på listen: Medea og Kirke. Medea er i gresk mytologi mest kjent for å ha drept sine barn for å straffe mannen Jason, men hos Christine er det hennes magiske evner, store lærdom og hjelpen hun opprinnelig gir Jason i jakten på det gylne skinn som gjør henne eksemplarisk. Slik omskriver Christine den tradisjonelle mannlige versjonen av fortellingen hos for eksempel Euripides, Boccaccio og Chaucer. Kirke er trollkvinnen som i *Odysséen* forvandler Odyssevs menn til griser, noe Christine henter frem som eksempel på en kvinne som hadde makt til å få gjennomført alt hun ville. Kvinnelig makt har altså opplagt flere sider.

En litterær by

Boken om damenes by er en allegori, som Dantes komedie – et verk Christine de Pisan kjente godt. Det er allegorien som er bokens organiserende prinsipp. Krisen og tvilen vi møter i første del av boken er frembrakt av menn, og i sitt studerkammer er jeg-personen omgitt av bøker skrevet av menn. Disse mannlige autoritative stemmene overvelder henne og undergraver det hun vet er sant om kvinner. Fra Aristoteles, Vergil og Augustin til Thomas Aquinas utgjør de sammen den motstanden hun må overvinne. De tre kvinneskikkelsene Fornuft, Rettskaffenhet og Rettferdighet kommer ikke bare for å trøste henne, men også for å belære henne og erstatte de mannlige stemmene med sine egne.

Christines mannlige samtidige tiller kvinnene typisk kvinnelige dyder, og ønsket seg kvinner som var kyske, stille og lydige. Christine fremsetter også andre dyder for kvinnen og ser henne som et fornuftsvesen med moralsk ryggrad og evne til rettferdighet. Menn er ikke en fiende, men har sviktet kvinnene – fedre, ektemenn og sønner har neglisjert dem og overgitt dem til en krig der de ikke har noe forsvar. Det er nå opp til Christine å skape et forsvar ved å bygge en by som vil beskytte kvinner gjennom sine skrifter.¹⁰

Byen skal altså bygges litterært. Og denne byen kommer ikke til «å falle i grus, men bestandig [...] beholde sin velstand til tross for at fiendene misunner den. Skjønt den vil bli utsatt for mange stormangrep, kommer den aldri til å bli overvunnet eller inntatt.»¹¹ Christines tekst konstruerer allegorisk en by omgitt av murer som representerer samtidens ideal om urban beskyttelse, etter modell av virkelighetens middelalderbyer med sine høye og uinntakelige festningskonstruksjoner som beskyttet innbyggerne mot invasjon og plyndringer.¹²

//]]]]> //]]>

Denne typen allegorier og drømmevisjoner var populære litterære sjangre i tiden. En av flere modeller for Christines tekst var Boethius' *Filosofiens trøst* (*De consolatione philosophiae*) – en drømmevisjon fra 500-tallet der fru Filosofi viser seg for drømmeren Boethius og trøster ham for at han er blitt utvist fra det romerske senatet, fengslet og truet med dødsstraff. Siden substantivet «filosofi» (*philosophia*) er et hunkjønnsord på både latin og gammelgresk, fremstår den allegorisererte filosofien som en vis kvinne, noe som gir Boethius' verk en kjønnsdynamikk der en kvinne belærer en utrøstelig og motløs mann. *Filosofiens trøst* ble mye lest i middelalderen, og hadde på Christines tid blitt oversatt til folkespråkene. Ved å fremstille seg selv som en leser av Boethius' bok, en bok hun satte svært høyt, plasserer Christines seg selv i den maskuline filosofiske tradisjonen og kunnskapsverden.¹³

I hver av de tre bøkene diskuterer Christine med en av de tre personifiserte kvinneskikkelsene – Fornuft, Rettskaffenhet og Rettferdighet – som gjengir fortellinger om mytologiske, historiske og religiøse kvinner. De to første bøkene presenterer livshistoriene til kvinner fra klassisk mytologi og historie. Disse fortellingene blir ofte ordnet og nesten umerkelig omskrevet slik at hver av de omtalte kvinnene eksemplifiserer en positiv egenskap, i motsetning til det kvinneforakterne hevder. I løpet av den allegoriske fortellingen blir femininitet assosiert med dyder som fasthet, trofasthet og kyskhet, i direkte kontrast til den kvinnefiendtlige sammenstillingen av kvinnelighet og lastefullhet, særlig gjennom kvinnens påstått sterke seksualdrift.

I den tredje boken forteller Rettferdighet om en rekke kvinnelige helgeners liv. Disse hagiografiske anekdotene fremstiller eksplisitt kvinner i sin kroppslige sårbarhet siden martyrens gudsfremhet gjør det mulig å utholde og seire over tortur og overgrep. Slik gjør kvinnekroppen disse kvinnene transcendent heller enn monstrøse. *Boken om damenes by* anvender helgenfortellingene som en mulighet til å uttrykke en positiv form for kroppsliggjøring for sine kvinnelige lesere. Når helgenene slutter seg til de før-kristne damene i Christines by, markerer den hagiografiske tradisjonen selve høydepunktet i eksempelsamlingen og målet med den litterære konstruksjonen av damebyen.¹⁴

Anti-feminisme?

Christines solide argumentasjon mot tidens kvinnefiendtlighet og hennes nesten endeløse fremvisning av eksempler på kvinners bidrag til sivilisasjon og moral har opplagt sin plass i kvinnebevegelsens historie, og kan på mange måter betegnes som feministisk. Samtidig er det flere sider ved Christines bok som ikke passer så godt inn i et feministisk perspektiv i moderne forstand, der det særlig er rettigheter og frigjøring som fremheves. Vi har sett at allegorien som form bidrar til å legge vekt på dyder og dydighet, noe som understreker det moralske aspektet ved kvinnene i idealbyen. Denne moralen er nært bundet sammen med den overordnede religiøse

rammen for livet i byen, med jomfru Maria som byens dronning og åndelige leder.

De kristne dydene som står i sentrum i Christines fremstilling av kvinnebyen er en videreutvikling av de klassiske dydene i gresk tenkning, som gjerne knyttes til de fire egenskapene mot, måtehold, rettferdighet og klokhet. Den kristne, romerske dikteren Prudentius (348–ca. 408) beskrev det han kalte de syv himmelske dyder i verket *Psychomachia* (*Sjelenes kamp*) og inkluderer kyskhets, måtehold, barmhjertighet, flittighet, tålmodighet, godhet og ydmykhet på sin liste. Disse syv kristne dydene står i direkte motsetning til de syv dødssyndene: begjær, fråtseri, grådighet, latskap, vrede, misunnelse og hovmod. Thomas Aquinas bruker de fire greske kardinaldydene (mot, måtehold, rettferdighet og klokhet) sammen med det han kaller de tre teologiske dydene (håp, tro og kjærlighet) i sin dydsetikk. Begge disse dydlistene var allment kjent og populære på Christines tid. Christines fremhevelse av de kristne dydene er et av de tydeligste trekkene som skiller hennes tekst fra mer moderne feminisme. Hun setter ikke spørsmålsteget ved den patriarkalske strukturen eller etikken i det samfunnet hun lever i, og holder fast på verdier som for moderne feminister bidrar til å opprettholde undertrykkelsen av kvinner.

//]]]]> //]]>

Det kanskje mest iøynefallende eksempelet på forskjellen fra moderne feminisme er Christines holdning til ekteskapet. Fra Prudentius' dydliste fremhever Christine kyskhhet, tålmodighet og ydmykhet som viktige egenskaper ved en kvinne. Hun anbefaler kvinnene å dyrke tålmodighet og en dydig livsførsel, og å holde ut med sine ektemenn til tross for nedlatende og til dels voldelig behandling. I dag fremstår Christine som en tradisjonell moralist på ekteskapets vegne, ikke minst når hun ved slutten av boken henvender seg til de gifte innbyggerne av damebyen: «Og dere damer som er gift, ikke forarg dere over å være underordnet ektemennene deres, for det er ikke alltid det beste for et menneske å være uavhengig.» Den kvinnen som er så heldig å ha en snill og god ektemann bør prise Herren for at hun har «det største gode hun kan få på denne jord». Den som har en ektemann som verken er ond eller god, bør takke for at hun ikke har fått en som er verre. Og den som har en virkelig ond ektemann bør gjøre alt hun kan for å bringe ham tilbake til et anstendig liv. Hvis hun ikke lykkes, vil hennes sjel i det minste få lønn for sin tålmodighet.¹⁵

Disse trekkene viser at Christines verk, til tross for sine ambisiøse mål på kvinnehistoriens vegne, er solid forankret i tiden den er skrevet i. Det lange historiske perspektivet som knytter boken til en moderne feministisk tradisjon får problemer med å forklare nettopp disse lite moderne trekkene. I tillegg risikerer en slik lang tidshorisont å gå glipp av de finere nyansene i Christines prosjekt, som viser hvordan hun ikke bare i innhold, men også i form utvikler den tradisjonen hun står i. Ved å lese teksten tettere opp mot samtidens litterære idealer avsløres nemlig flere sider ved verkets originale kvinneorientering.

Katalogen som sjanger

En interessant og mer historisk tilnærming til *Boken om damenes by* kan være å analysere hvordan Christines tekst forholder seg til andre tekster i katalog-sjangeren, som for eksempel katalogene over berømte personer hos Giovanni Boccaccio (1313–1375) og Francesco Petrarca (1304–1374). Dette var tekster som Christine kjente godt, og inspirasjonen hun hentet og omskrivningene hun gjorde i forhold til dem gjør det mulig å se mer nøyaktig på hva hennes originale og kvinneorienterte bidrag bestod i.

Det er tre nøkkelttekster som er særlig relevante for en slik teksthistorisk analyse: Boccaccios *Om berømte kvinner* (*De Claris Mulieribus*, 1374) og *Om skjebnene til berømte menn* (*De Casibus Virorum Illustrium*, ca 1360) og Petrarcas *Om berømte menn* (*De Viris Illustribus*, ca 1339). Boccaccios bok om berømte kvinner presenterer et langt mer tvetydig bilde enn hans tilsvarende katalog over berømte menn. Christine ble derfor nødt til å bruke noen av de organiserende prinsippene i Petrarcas katalog som korrektiv til Boccaccios tvetydige tekst.¹⁶

Sammenlignet med sine forgjengere gjør nemlig Christine en del interessante endringer i sin katalog. Tittelen er radikalt forskjellig fra både Boccaccios og Petrarcas; hun konstruerer en annen relasjon mellom forfatter, leser og tekst i sin prolog; og hennes syn på historien og eksemplene hun henter fra den, har et annet formål. Christine ønsker å myndiggjøre sine kvinnelige lesere gjennom å vise verdien av nøkkelområder i kvinners erfaring, i motsetning til de historiserte perspektivene og eksemplene hos sine mannlige forgjengere.

Tittelens kraft

Petrarcas *Om berømte menn* kan gjerne kalles en restaurering av den biografiske katalogsjangeren som først ble utviklet i antikken. Tittelen på teksten viser til tidligere verker av Suetonius, Plutark, Plinius, Jeronimus og Giovanni Colonna, en av Petrarcas samtidige. Petrarcas mål med boken er det samme som hans forgjengeres, noe som er tydelig gjennom bruken av adjektivet *illustris* («berømt»): å nedtegne historien til heltene som fikk sin ære og anseelse gjennom de sivile eller militære resultatene de oppnådde.

//]]]]> //]]>

Boccaccio foretar i sin bok om berømte menns skjebner en fullstendig endring av sjangeren, både når det gjelder formålet og de narrative konvensjonene. Denne endringen kan spores allerede i tittelen *De Casibus Virorum Illustrum*: Substantivet *casus*, som kan oversettes med «fall» eller «undergang», antyder at hans verk først og fremst er opptatt av moralske leksjoner om atferd som bør unngås heller enn historiske eksempler på handlinger som skal etterlignes. Leseren kan altså ikke forvente å finne fortellinger om heroiske handlinger, men heller om heroiske menns fall og undergang, som skjer på tross av deres edle egenskaper.

Boccaccios bok om berømte kvinner har ofte blitt betraktet som et tillegg til hans tidligere arbeid om berømte menn, men forholdet mellom disse to tekstene er mer kompleks enn dette skulle tilsi. Tittelen gir ikke her den samme henvisningen om fall og undergang, men heller det motsatte: Gjennom adjektivet *claris* antyder den at teksten skal handle om berømte og velrenommerte kvinner. Tittelen er imidlertid noe misvisende, og Boccaccio bruker betegnelsen *claris* om både det som er berømt og det som er beryktet. Det viser seg at over halvparten av fortellingene omhandler kvinner med tragiske livsskjebner.

Tittelen på Christines bok gir derimot ingen referanser til berømte kvinner, men forteller oss helt enkelt at teksten handler om kvinner uten å forklare hvordan de er blitt utvalgt i første omgang. Christine unngår dermed å bruke begreper om berømmelse som kan ha negative konnotasjoner. I tillegg introduserer hun en idé som ikke finnes i noen av de foregående katalogene: tanken om en *by*, som gir mulighet for en rik symbolikk. Byen som symbol knytter Christines tekst til Augustins store verk om *Gudsstaten*. Disse to tekstene er begge universalhistorier om de av fortidens figurer som fortjener å styre i evighet med Gud, selv om Christines verk er universelt også i det at det inkluderer både kristne og før-kristne kvinner.

Christine gjør som Augustin byen til et klassisk symbol på et ideelt samfunn som holdes sammen gjennom sin felles søken etter dyd og moral. Ideen om byen er også grunnleggende for et av Christines hovedargumenter, nemlig at kvinner har bidratt til utviklingen av sivilisasjonen og har spilt viktige roller som samfunnsbyggere og intellektuelle. Slik signaliserer Christine allerede i tittelen av boken at hun gjør noe annet enn sine forgjengere i katalogsjangeren, og at hun ikke bare ønsker å lovprise, men også å forsvare kvinnene mot tidens kvinnefiendtlige anklager.

Forfatter og leser

Christines behov for å fornye katalog-sjangeren viser seg helt fra de første setningene av boken. Åpningspassasjene i alle tekstene er avgjørende når det gjelder å bestemme forholdet mellom forfatter og leser. Også her anvender Christine et annet sett av strategier for å etablere sin litterære

autoritet og sitt forhold til leseren enn sine mannlige forløpere.

I forordet til *Om berømte menn* fremsetter Petrarca målet med boken sin: Å innta sin plass i tradisjonen av hyllende historieskriving ved å forfatte et kompendium basert på kilder i tråd med de prinsippene som romeren Horats fremsatte. Han ønsker å nedtegne en så nøyaktig fortelling som mulig ved å bruke bare de mest pålitelige kildene og unngå unødvendige digresjoner. Petrarca forsøker å etterligne sin favoritt blant fortidens historikere, romeren Livius, og å vise leseren hvilke eksempler han bør forsøke å følge og hvilke han bør unngå. Petrarcas formål er klart didaktisk med en oppfordring til leseren om å etterligne romernes berømte handlinger.

Boccaccio, derimot, fremsetter i forordet til sin bok om berømte menn et ganske annerledes forhold mellom forfatter og leser. I dedikasjonen til sin venn Mainardo dei Cavalcanti forklarer han sine kvaler med å velge en mesen. Han hadde ønsket å tilegne boken til en verdig pave, fyrste eller keiser, men han kom ikke på noen med slike titler som ville fortjene en slik ære. Boccaccio angriper dekadansen hans samtidig er henfallen til og bruker en mer direkte og alvorlig tone enn Petrarca. Heller enn å oppmuntre sine samtidige til å forfølge jordisk ære, er hans uttalte mål å bevege dem til å lete etter det gode i sin sjel og unngå skjebnen til karakterene i teksten, der mange faller på grunn av sin hybris. Boccaccio ønsker å avsløre skjebnens innvirkning og hjelpe sine samtidige til å bryte fri fra skjebnens endeløse sirkel av oppgang og nedgang ved å gi dem en innsprøyting av verdensforakt (*contemptus mundi*). I likhet med Petrarca fastslår Boccaccio at han følger i fotsporene til berømte forgjengere (den viktigste er igjen Livius), samtidig som han uttrykker selvsikkerhet i forhold til sitt eget forfattertalent.

Også i forordet til boken om de berømte kvinnene beskriver Boccaccio forholdet mellom teksten og dens intenderte leser. Som Petrarca, oppmuntrer Boccaccio leseren til å imitere eller til og med overgå dyden i eksemplene han har samlet. Denne imitasjonen blir imidlertid problematisk ved at Boccaccio definerer dyd (*virtus*) med mann (*vir*), en assosiasjon som opprettholdes videre i selve teksten. På denne måten ser han ut til å følge middelalderens forkjærlighet for å definere mannlig og kvinnelig natur på et pseudo-etymologisk grunnlag, i tråd med Isidorius av Sevilla, som var den første til å knytte *virtus* til *vir* og som hevdet at det latinske ordet for kvinne, *mulier*, stammet fra ordet *mollier*, som betyr mykere eller svakere.¹⁷ Videre fremhever Boccaccio sin autoritet og originalitet, og hevder å være den første som har skrevet en slik katalog over kvinner, og at han dermed har reddet dem fra glemselen. Han unnlater imidlertid å blande sammen hedenske og jødisk-kristne eksempler fordi motivasjonen og målene til disse kvinnene er så forskjellige – de førstnevnte søkte jordisk ære, mens de andre søkte evig frelse. De jødisk-kristne kvinnene var dessuten allerede omtalt og feiret i bibel- og helgenfortellinger.

For både Petrarca og Boccaccio er hensikten med forordene å underbygge egen autoritet som forfatter innen katalogtradisjonen og forklare for leserne i hvilken grad de bør etterfølge eller unnvike eksemplene som fremsettes i fortellingen i tekstene.

//

//]]]]> //]]>

Christines bok, derimot, har verken en dedikasjon eller et forord. Den har i stedet en mer omfattende prolog der hun avslører sine betenkninger ved i det hele tatt å ta pennen fatt, gitt at hun ikke har noen tidligere eksempler på kvinnelige forfattere som hun kan trekke på. I tillegg fremsetter Christine i prologen en drømmevisjon som ramme for fortellingen. I denne drømmevisjonen opptrer hun selv som protagonist når hun trøstes av de tre allegoriske figurene Fornuft, Rettskaffenhet og Rettferdighet. Slik fremstiller hun seg selv som mottager heller enn forvalter av visdom, og plasserer seg på samme nivå som sine antatte lesere.¹⁸

Både tittelen og forordene i disse tekstene sier altså noe om forfatterens status og deres forhold til de antatte leserne. I tillegg finnes det også en historieforståelse i hver av tekstene, som er av betydning for forfatterens utvelgelse av de biografiske eksemplene de fremsetter til etterfølgelse eller avskrekkelse. Mens Petrarca og Boccaccio deler et pessimistisk syn på historien, som de oppfatter enten som en forfallsprosess eller en uavbrutt serie av lastefullhet, argumenterer Christine for at historien kjennetegnes av fremskritt og at kvinner har spilt en nøkkelrolle i sivilisasjonens utvikling.

Historiens rolle

I forordet til *Om berømte menn* presenterer Petrarca et klart bilde av sine medborgeres dekadanse og forfall. Hans egen tid representerer det laveste punktet på lykkens hjul, i motsetning til Romertiden, som utgjorde høydepunktet. Petrarca tro på menneskenaturens grunnleggende

uforanderlighet bidrar til at han utvikler et syklisk historiesyn der en tilbakevending til den heroiske fortiden var mulig. Ved å fortelle sine lesere om romernes ærerike bragder kunne han oppmuntre dem til å etterligne antikkens helter og slik snu lykkens hjul mot et nytt høydepunkt og en ny romersk tidsalder. Det er dette historiesynet som ligger til grunn for Petrarcas valg om bare å inkludere romerske navn i teksten og holde de store mennene fra Det gamle testamentet utenfor.

I sin bok om berømte menn er Boccaccio enda mer pessimistisk enn Petrarca når det gjelder samtidens moralske tilstand og historiens utvikling som helhet. Ved å anlegge et lineært historiesyn hevder han at lastefullheten i hans egen tid er en fortsettelse av umoralen som rådet i antikken. De dyktige og fremstående fall er uunngåelig i alle perioder av historien. Boccaccios katalog er en oversikt over alle de ulykkelige sjelene som har brakt ødeleggelse over seg selv. Hans hovedpoeng er at lesernes skjebne ligger i deres egne hender – de må selv bestemme om de ønsker å følge i fotsporene til dem som i sin søken etter ære brakte ulykke over seg selv. For å understreke dette poenget fremviser Boccaccio en lang rekke av eksempler fra Adam og Eva frem til hans egen tid, for å poengtere for leseren at det ikke er lenge igjen til dommedag. Slik tilbyr Boccaccio sine lesere eksempler på adferd som bør unngås.

//

//]]]]> //]]>

I boken om de berømte kvinnene bruker Boccaccio på samme måte en lineær kronologi som strekker seg fra Eva, den første mor, til dronning Johanna av Sicilia, som levde på samme tid som Boccaccio og som han hadde vurdert å dedisere teksten til. Denne kronologien viser et generelt mønster av forfall, noe som også forklarer knappheten på dydige kvinner som kan trekkes frem som eksempel i Boccaccios egen tid.

Christines syn på historien i *Boken om damenes by* skiller seg tydelig fra både Petrarcas og Boccaccios. Når hun diskuterer kvinnenens rolle i sivilisasjonens historie er det fra et fremskrittsperspektiv snarere enn som en fortelling om forfall. I sitt forsvar for kvinnene analyserer hun historien i et langt perspektiv for å fremheve de bidragene kvinner har gitt til menneskelig fremskritt. På denne måten går Christine ikke bare mot Boccaccio, men mot en sentral idé i både antikkens og middelalderens historieskrivning: forestillingen om en uskyldig gullalder som er tapt for ettertiden.

I middelalderen var myten om gullalderen først og fremst kjent fra Ovids og Boethius' verker. I *Metamorfoser* tegner Ovid et idealisert bilde av det han kaller Saturns tidsalder der verken teknologi eller krig fantes. Denne tidsalderen endte da Jupiter tilranet seg Saturns trone og menneskene oppdaget edle metaller og makten rikdom kunne gi. Boethius følger Ovids versjon av fortellingen i *Filosofiens trøst*, men legger til sin egen moralske og kristne fortolkning av legenden. De fleste versjonene av gullalderforestillingen tar utgangspunkt i at menneskene i gullalderen var ville, uskyldige og lykkelige, før utviklingen og fremskrittet begrenset dem og gjorde dem ulykkelige.

Christines tilnærming er derimot mer anti-primitivistisk idet hun argumenterer for de positive effektene av sivilisasjonsutvikling og menneskelige oppfinnelser. Oppdagelser som bokstavene i alfabetet, våpen og jordbruk ble brakt inn i verden av hedenske kvinner (Carmenta, Minerva, Ceres og Isis),¹⁹ og kvinnene har bidratt til grunnleggelse av byer, forbedring av jordbruket og utvikling av vitenskapen.

Denne fremskrittoptimistiske versjonen av historien gjør det mulig for Christine å fremheve kontinuiteten mellom fortidens dydige kvinner og kvinnene i hennes egen samtid. I tillegg fremsetter Christine sin historiefortelling innenfor rammen av et moralsk hierarki. Dette hierarkiet reflekteres av selve by-allegorien, der de hedenske kvinnene legger grunnlaget for byen, mens helgenene og martyrene representerer dens høydepunkt og fullendelse. Disse distinksjonene tilsvarer Aristoteles' definisjoner av den praktiske filosofien: politikk (individet i relasjon til staten), økonomi (individet i relasjon til familien) og etikk (individet som individ), selv om Christine overfører etikken til teologi, som handler om det gode for individet i åndelig, og ikke bare i moralsk, forstand. I motsetning til Aristoteles og de fleste politiske tenkerne i middelalderen plasserer Christine økonomi over politikk i sitt hierarki, noe som løfter bidragene fra hustruer og mødre over de fra krigere og lærere. Samtidig som hun uttrykker et høyst konvensjonelt middelaldersyn på kvinnelighet, løfter hun opp den rollen som de fleste av hennes kvinnelige lesere faktisk kunne forventes å fylle.²⁰

Christines historiesyn basert på fremskritt er sammen med valget av eksempler grunnlaget for den tematiske kontinuiteten i fremstillingen av kvinnelig dyd og eksemplaritet i de ulike sfærene av samfunnet. Hennes syn skiller seg klart fra både Boccaccios understreking av historien som en lineær sammenhengende helhet av lastefullhet og Petrarcas påstand om at samtiden kun ville oppnå heder og ære ved en syklisk tilbakevending til det romerske idealet.

I stedet for å kritisere sine kvinnelige samtidige eller oppfordre dem til å bli likere menn, viser Christine hvordan de egenskapene som fortidens ekstraordinære kvinner besatte også kan finnes hos samtidens kvinner i mer ordinære roller.

En kvinnestemme

I *Boken om damenes by* henvender Christine seg direkte til en kvinnelig lesergruppe for å gi dem et mer positivt syn på kvinner enn det som tilbys av forfattere i den kvinnefiendtlige tradisjonen.

Dermed ble hun nødt til å omforme konvensjonene i katalogsjangeren, som for eksempel tittelen og forordet, som hun hadde arvet fra forgjengere som Boccaccio og Petrarca. I tillegg brukte hun et historiesyn som var radikalt forskjellig fra Petrarca og Boccaccios, og som kunne gjøre rede for kontinuiteten av kvinnelig dyd fra hedenske og bibelske tider frem til hennes egen. Så selv om Christines forsvar mot misogynien er dypt forankret i middelalderens kultur, både når det gjelder litterære teknikker som et allegorisk rammeverk og et forsvar basert på teologiske oppfatninger om kvinners rasjonelle og moralske potensial, var hun også i stand til å bruke denne ortodokse tenkningen på nye måter.

Slik konstruerer Christine de Pisan selvbevisst en kvinnestemme innenfor rammen av senmiddelalderens retoriske strukturer. Den kvinnehistoriske betydningen av *Boken om damenes by* ligger ikke i at den foregriper feminismen på 1900-tallet, men i hvordan Christine presenterer sine kvinnelige lesere for modeller for livsførsel som er tilgjengelige for alle middelalderens kvinner.²¹

Christines bok viser at det fantes en form for feminisme på 1400-tallet, men at denne feminismen må forstås på sine egne premisser og ikke overskygges av moderne feministiske kriterier basert på rettighetstenkning og frigjøring. Slik får vi et mer nyansert og interessant bilde av feminismens historie.

Noter

¹ Sharon L. Jansen, *Reading Women's Worlds from Christine de Pizan to Doris Lessing. A Guide to Six Centuries of Women Writers Imagining Rooms of Their Own*, Palgrave Macmillan, New York 2011.

² Sheila Delany, «“Mothers to Think Back Through”: Who Are They? The Ambiguous Example of Christine de Pizan», i Sheila Delany, *Medieval Literary Politics: Shapes of Ideology*, Manchester University Press, Manchester 1990.

³ Maureen Quilligan, *The Allegory of Female Authority: Christine de Pizan's Cité des Dames*, Cornell University Press, Ithaca/London 1991.

⁴ Sharon L. Jansen, *Reading Women's Worlds*, 12.

⁵ Et utdrag av Matheolus' *Klager* finnes oversatt til engelsk [her](#)

⁶ Marilyn Desmond, «Christine de Pizan: Gender, Authorship and Life-Writing» i Simon Gaunt og Sarah Kay (red.), *The Cambridge Companion to Medieval French Literature*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, 129–130.

⁷ Christine de Pisan, *Boken om damenes by*, Vidarforlaget, Oslo 2013, 21.

- ⁸ Christine de Pisan, *Boken om damenes by*, 24.
- ⁹ Christine de Pisan, *Boken om damenes by*, 51.
- ¹⁰ Sharon L. Jansen, *Reading Women's Worlds*, 22.
- ¹¹ Christine de Pisan, *Boken om damenes by*, kap. 4, 22.
- ¹² Marilyn Desmond, «Christine de Pizan», 130.
- ¹³ Marilyn Desmond, «Christine de Pizan», 127.
- ¹⁴ Marilyn Desmond, «Christine de Pizan», 130.
- ¹⁵ Christine de Pisan, *Boken om damenes by*, 168–169.
- ¹⁶ Rosalind Brown-Grant, *Christine de Pizan and the Moral Defence of Women. Reading beyond Gender*, Cambridge University Press, Cambridge 2003, 132.
- ¹⁷ Rosalind Brown-Grant, *Christine de Pizan and the Moral Defence of Women*, 138.
- ¹⁸ Rosalind Brown-Grant, *Christine de Pizan and the Moral Defence of Women*, 140.
- ¹⁹ Christine de Pisan, *Boken om damenes by*, kap. 38, 115-117.
- ²⁰ Rosalind Brown-Grant, *Christine de Pizan and the Moral Defence of Women*, 164.
- ²¹ Rosalind Brown-Grant, *Christine de Pizan and the Moral Defence of Women*, 173.

//

//]]]]> //]]>

Bok: Boken om damenes by – Christine de Pisan